

is te handhaven in een enigszins aannemelijke vorm moet overigens ook duidelijk zijn.

Het zou ons voor hedenmiddag veel te ver voeren, wanneer ik met U besprak de opvatting van Spearman over het ontstaan van het godsbewustzijn, en de bijval door Mc Kenzie aan deze opvatting verleend. Alles draait hier om de kwestie, waar „the natural tendency of the mind to transcend its experience and to have ideas” vandaan komt⁴⁴).

Ook zal ik niet ingaan op de aan de dieptepsychologie verwante opvatting van Allport, dat de attributen van God slechts uitdrukking zijn van menselijke behoeften⁴⁵). Ieder verstaat, dat het behandelen van deze opvattingen en die van vele anderen, welke belangwekkende meningen ten beste gaven, ons te lange tijd bijeen zou doen zijn.

Een wijle moge ik nog aandacht vragen voor die psychologische richting, die zich de phaenomenologische noemt en die in vele gevallen een min of meer innig contact heeft met de existentie-philosophie. Ik moge mij hier tot enkele meer algemene opmerkingen beperken.

Enerzijds wil ik gaarne waardering uitspreken voor de phaenomenologische methode als methode, en voor het vele, dat zij reeds bereikte. Deze methode toch kan, mits juist aangewend, ons voortreffelijke gegevens verschaffen over de mens, zoals hij leeft in relatie tot zijn wereld. Het is steeds weer de mens in contact, die men wil zien. Men bedoelt van het leven, van het gebeuren, in — of beter: „van” — deze mens *niet* een *subjectief* beeld te geven. Men zoekt het evidente en de evidentie, die ver boven het subjectieve inzicht uitgaat. Daardoor is de phaenomenologie ook meer dan alleen maar „een gesystematiseerde introspectie”. Men wil „contribuer à la connaissance de ce qui est humain dans l'homme”. „Nous voulons en effet révéler le „monde” de l'homme, son „cosmos”, c'est-à-dire la structure significative des situations, des événements, des valeurs culturelles, ... le monde dans lequel l'homme existe”⁴⁶).

Wij moeten met alle waardering voor het pogen dezer phaenomenologische richting toch opmerken, dat men met het verstaan der phainoumena inderdaad kan *indringen in* het object, dat men wil benaderen; maar men mag daarbij nimmer vergeten, dat phainoumena zelve geen *adequate* uitdrukking zijn van enig gebeuren of van enig zijn. Er is steeds een wezenskern en een zinskern, die niet in de phainoumena tot expressie behoeft te komen, en in den regel ook niet komt. Daarbij vergete men *niet*, dat het phainoumenon omtrent het diepste zijn van de mens en omtrent het wezen van zijn religie ons niet kan inlichten. In de eerste plaats toch is er in de „evidentie”, die in en aan de phaenomenologische verklaring beleefd wordt, een gelijk-gericht-zijn van hen, die het „evident zijn” beleven, verondersteld. Reeds dit biedt mogelijkheden, die gevoeglijk tot bezwaren aanleiding kunnen geven. Maar zodra het normatieve en het transcendente aan de orde komt, zodra vragen worden gesteld op een gebied van meer dan louter psychischen aard, kan de phaenomenologie geen antwoord geven. Zeker, ik kan spreken over de phainoumena van het